

Страдање породице Босанац

Тања Тулековић

Виши кустос - археолог;
ЈУСП Доња Градина;
tanjatulekovic@jusp-donjagradina.org

Прегледни рад

УДК 341.485(497.13)"1941/1945"

DOI 10.7251/TOP1905164T

Апстракт: Докази о почињеном усташком злочину геноцида над Србима, Јеврејима и Ромима у Независној Држави Хрватској и концентрационом логору Јасеновац, те његовом највећем стратишту Доњој Градини, свакако су и индивидуалне судбине - страдања појединаца и породица, чија су огњишта заувјек угашена. Породица Босанац из Босанске Дубице, супружници - учитељи и њихово четворо дјеце, спроведени су у логор и врло брзо су тамо и убијени. Њихова трагична судбина, са фотографијама и подацима који су сачувани, даје обавезу будућим генерацијама да научним приступом обрађују индивидуалне приче како би са одређене временске дистанце објаснили историјска дешавања. „Најважније је одговорити на три питања: шта, како и зашто им се то десило. Убијања и смрт само су крај приче. Није почело са убијањем. Путем личних прича морају се сагледати сви процеси од почетка. Треба говорити о животу прије рата, дати важност вербалним свједочанствима. А када је дошао рат, све се промијенило.“¹

Кључне ријечи: учитељ, школа, дјеца, усташа, логор III - Циглана

Увод

У књизи *Отргнути од заборав: Просвјетни радници Босне и Херцеговине погинули у народноослободилачком рату и као жртве фашистичког терора*, објављеној 1983. године, наводи се:

„Ponikli iz naroda, napredni učitelji i drugi prosvjetni radnici bili su sudbinski vezani s njim. Omiljeni u sredinama u kojima su djelovali, zadobijali su poštovanje i povjerenje. Generacije učenika pamtile su

¹ Dr Chava Baruch, *An age appropriate Approach to Teaching About The Holocaust*, lecture, 17.5.2013, Kozarska Dubica.

своје учитеље и професоре. Због популарности и оданости слободи, окупатор се прибоjavao проsvјетних радника и њиховог утицаја у народу. Већ од првих дана своје владавине настојао је да их изолује и физички уништи. Његову мрачну завјеру досљедно су извршавали домаћи издајници свих боја, често не штедећи ни дјecu ни остале чланове породице проsvјетних радника.“²

С обзиром на то да су уживали углед међу сеоским становништвом, проsvјетни радници су заиста у Босанскодубичком срезу³ објашњавали политичке прилике и заговарали народноослободилачку борбу.⁴ Учитељ Бранко Босанац је био на страни народа, определијен за Народноослободилачки покрет, те је самим тим био под присмотром усташа.

Породица Босанац

Бранко Босанац рођен је 1906. године у Јасеновцу.⁵ Његов отац Ђуро био је службеник у општини. Бранко се определијелио за учитељску школу, коју је и завршио 1927. године у Пакрацу, док је стручни испит положио у Бањој Луци 1934. године.⁶ Прво радно мјесто му је

² Grupa autora, *Otrgnuti od zaborava: prosvjetni radnici Bosne i Hercegovine poginuli u narodnooslobodilačkom ratu i kao žrtve fašističkog terora*, Sarajevo 1983, 7.

³ Босанска Дубица (данас Козарска Дубица) са својим селима распостире се на 499 км² - Dušan D. Samardžija, *Bosanskodubičko područje u NOR-u 1941-1945*, Bosanska Dubica 1984, 11.

⁴ „Уз културно-просвјетно уздизање маса радило се и на подизању и јачању политичке свијести, указивало на опасност, коју за Југославију и цијели свијет представља појава фашизма у Њемачкој и покушаји фајизирања режима у неким државама, указивано на значај заједничке борбе радника и сељака и припадника свих народа и народности који су живјели на козарском подручју“ - Душан Лукач, *Комунистички устанак на Козари 1941, Козара у НОБ*, Приједор 1980, 126.

⁵ Grupa autora, *Otrgnuti od zaborava: prosvjetni radnici Bosne i Hercegovine poginuli u narodnooslobodilačkom ratu i kao žrtve fašističkog terora*, Sarajevo 1983, 45; прим. аут. - у попису жртава концентрационог логора Јасеновац (Dušan D. Samardžija, *Bosanskodubičko područje u NOR-u 1941-1945*, Bosanska Dubica 1984, 564) као година рођења се наводи 1907. година.

⁶ Grupa autora, *Otrgnuti od zaborava: prosvjetni radnici Bosne i Hercegovine poginuli u narodnooslobodilačkom ratu i kao žrtve fašističkog terora*, Sarajevo 1983, 45.

било у Босанској Дубици.⁷ Ту је упознао будућу супругу Даницу, (р. Маричић), рођену 1907. године у Босанској Дубици.⁸ Њен отац Милан био је столар. образовање је стекла у Домаћичкој учитељској школи у Футогу, а диференцијални испит у Учитељској школи у Бањој Луци положила је 1930. године.⁹ Као и Бранко, Даница се запослила као учитељица у основној школи у Босанској Дубици.¹⁰

Према њиховој молби, премјештени су у село Горњоселце,¹¹ недалеко од Манастира Моштаница.¹² Период прије почетка Другог свјетског рата је период у ком се граде, у скоро свим селима, основне школе.¹³ Уведено је обавезно школовање дјеце оба пола до четвртог разреда, а самим тим је дошло и до значајних промјена у животу људи на селу.¹⁴ У села долазе учитељи који шире своја знања и идеје. Тако су и Бранко и Даница Босанац у овом селу служили десет година и

⁷ Драгослав Алексић, *Кнежойоље и Кнежойољци у прошлости и садашњости*, Босанска Дубица 1931, 66.

⁸ Прим. аут. - у пописима жртва концентрационог логора Јасеновац (Dušan D. Samardžija, *Bosanskodubičko područje u NOR-u 1941-1945*, Bosanska Dubica 1984, 564 и <http://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=7618>) као година рођења у првом наведеном попису се наводи 1907. година, а у другом 1915).

⁹ Grupa autora, *Otrgnuti od zaborava: prosvjetni radnici Bosne i Hercegovine poginuli u narodnooslobodilačkom ratu i kao žrtve fašističkog terora*, Sarajevo 1983, 46.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Село Горњоселци удаљено је од Босанске/Козарске Дубице 12,5 километра према југу. Према проти Славку Вујасиновићу: „Горњоселци = Горњошевци - село испод Козаре - некад у Козари. Имало је преко 100 кућа, сва сами Срби. Сама реч: Горњо-селци, означава насеље које је било у планини - на висовима“; *Срби као њици*, Бања Лука 1994, 201.

¹² „Ово је најстарији споменик српства и православља у доњем Поуњу, које је у средњем вијеку често мијењало своје границе и господаре, Било је времена када је спадало у област Босне (Доњи краји), затим област Усоре, а највише времена у област Славоније па онда Хрватске, у којој се све до провале Турака „није ни признавала ни трпјела православна вјера“ - прото Славко Вујасиновић, Манастир Моштаница, Бања Лука 1993, 17.

¹³ О отварању Српске основне школе у Босанској Дубици и школству до почетка Другог свјетског рата више у: Драгослав Алексић, *Кнежойоље и Кнежойољци у прошлости и садашњости*, Босанска Дубица 1931 и у: прото Славко Вујасиновић, *Срби као њици*, Бања Лука 1994.

¹⁴ Dušan D. Samardžija, *Bosanskodubičko područje u NOR-u 1941-1945*, Bosanska Dubica 1984, 36.

зближили се са народом. Бранко се истакао у организовању и ширењу земљорадничких задруга, а Даница је радила на просвјетивању жена.¹⁵ Подизањем школа ширила се и српска национална свијест. Управо ће то и постати великим проблемом за образоване, када на власт дођу они који ће сијати смрт у име поглавника.¹⁶

Како би се народ припремио за оружану борбу, прије свега било је потребно створити организацију која функционише на релацији село-град. Одређују се војни повјереници¹⁷ у Босанскодубичком срезу,

¹⁵ Grupa autora, *Otrgnuti od zaborava: prosvjetni radnici Bosne i Hercegovine poginuli u narodnooslobodilačkom ratu i kao žrtve fašističkog terora*, Sarajevo 1983, 46.

¹⁶ Њемачке окупационе трупе ушле су 13. априла 1941. године у Босанску Дубицу. На научном скупу одржаном на Мраковици 27. и 28. октобра 1944. године Изудин Чаушевић у свом излагању под називом „Усташка власт и терор на Козари 1941-1942. године“ даје преглед ситуације у Босанској Дубици априла 1941. године: „У Босанској Дубици, у време уласка њемачке војске у град, срески начелник је био Урошевић Милош, звани Малиша, који је одмах побегао у своје родно место Чачак. Остао је његов помоћник Гојко Гузина, али се ни он није дуго задржао. Међувлашће траје десетак дана и почиње прича да ће у Дубицу стићи усташе. Тад се у згради старог хотела састаје тројка да размотри ситуацију, да организује власт. То су: Варовић Иван, шеф шумарске управе, Сулејманбег Церић, велепоседник и Јосип Мажар, чиновник среског начелства. Прво им је било да формирају усташки логор и да се организује и поведе агитација за упис у усташе. За логорника је одређен Варовић Иван, а после краћег времена њега замењује Мажар Петар из с. Парница, један од највећих зликоваца у срезу. За полицијског референта та тројка одређује Николу Гажића, који прима и дужност 'побочника логорника'. Котарски предстојник постаје Анте Ишељан – релативно кратко време, а затим Здравко Филиповић. Овде треба истаћи да дугогодишњи председник дубичке општине, велепоседник Авдибег Церић, угледна личност у Дубици, уласком Немаца у град, подноси оставку на дужност, а за новог председника се одређује Томо Штефичић“; Izudin Čaušević, *Ustaška vlast i teror na Kozari 1941-1942. godine*, Kozara u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji (1941-1945): radovi sa naučnog skupa održanog na Kozari (Mrakovica) 27. i 28. oktobra 1977, 105.

¹⁷ Прим. аут. – комунисти, симпатизери Партије, људи који су уживали повјевање народа; „У селима овог среза дјеловало је још од раније неколико напредних учитеља и студената, који су у току школовања били укључени у револуционарни раднички покрет. Долазак неколико ових напредних интелектуалаца на службу у ове крајеве пружио је још повољније и шире могућности за њихово револуционарно дјеловање“ – Dušan Lukač, *Komunisti u ustanku na Kozari 1941, Kozara u NOB, Prijedor 1980*, 125.

организују састанци и масовни скупови по селима.¹⁸ Оваква ситуација је изазвала забринутост.¹⁹ Свјесни да су им највећа опасност „учени људи“, усташе планирају акције „чишћења“ и застрашивања.²⁰ Бранка Босанца су заједно са његовом породицом премјестили у Босанску Дубицу, како би имали бољи надзор.²¹ Овом је претходило „чишћење терена“: усташе су у селима у околини Козаре похапсили просвјетне раднике за које су сматрали да сарађују са НОП-ом.²² Међутим, Бранко је и даље одржавао везу са борцима у Козари и обавјештавао их о кретању усташа.²³ Марица Миљатовић наводи да је прогон Срба у Срезу Босанска Дубица услиједио одмах по проглашењу Независне Државе Хрватске: „Иницијативу за прогоне дали су чланови усташке владе, који су на зборовима по појединим местима говорили за Србе најгоре ствари. Они су

¹⁸ „Ми смо по босанским селима развили интензиван политички рад, објашњавали циљеве ослободилачке борбе и значај јединства, без обзира на вјеру и националност. Због крвавих злочина усташа над српским народом, било је то најзначајније питање, као и због традиционалне политике грађанских странки, које су своје позције у народу градиле на шовинизму и мржњи међу народима. Ми, чланови окружног комитета и штаба Одреда, прокрстарили смо цијелу ослобођену територију и скоро није било села гдје нисмо организовали збор, разговор или конференције с људима“ – Бранко Бабић Словенац, *Људи и битке на Козари*, Вања Лука – Приједор 1982, 74.

¹⁹ Душан Д. Самардџија, *Босанскодубичко подручје у NOR-у 1941-1945*, Босанска Дубица 1984, 65; „На почетку устанка у Поткозарју је било само шест сеоских организација КПЈ, а у мају 1942. већ 65, шеснаест општинских комитета и четири средска“ – Бранко Бабић Словенац, *Људи и битке на Козари*, Вања Лука – Приједор 1982, 76.

²⁰ „Међу побуњеницима налази се и неколико интелектуалаца, као 3 учитеља, свештеников син и неколико угледних трговаца из Б. Дубице и околице. Сва њихова имена позната су овдашњим властима, међу којима има и од раније познатих комуниста... Главно жариште је у Кнешпољу... једини је начин јачим снагама предузети темељито чишћење. Друге методе овде неће довести до резултата, јер је овај крај од раније 'познат и у том погледу непоправљив и поред тога увијек поносни...' каже се у извјештају од 1. 8. 1941. 4. сатније лаког пружног одјела Хрв. легије 'заповједништву цјелокупне копнене војске'“ – Изудин Чаушевић, *Усташка власт и терор на Козари 1941-1942. године*, Козара у народноослободилачкој борби и социјалистичкој револуцији (1941-1945): радови са научног скупа одржаног на Козари (Мраковца) 27. и 28. октобра 1977, 113.

²¹ Група аутора, *Отрнути од заборавља: просвјетни радници Босне и Херцеговине погинули у народноослободилачком рату и као жртве фашистичког терора*, Сарајево 1983, 46.

²² Ibid, 46.

²³ Ibid, 46.

Srbima osporavali svojstvo naroda, nazivajući ih otpadnicima raznoraznih naroda, turskim izmećarima i uljezima u hrvatskoj zemlji. Pri tom su otvoreno govorili da treba taj srpski ološ na najbezobzirniji način likvidirati.²⁴ Ђуро Миљевић наводи да су усташке власти донијеле одлуку да све Србе из вароши и Среза Босанска Дубица протјерају: „Први велики покољ Срба извршен је у месецу мају 1941. године, када је на најзверскији начин побијено неколико хиљада Срба из града и среза Босанска Дубица. Други покољ Срба уследио је на 18. јуна 1941. године, када су Муслимани и католици побили око 400 Срба на српском православном гробљу у Босанској Дубици, а њихове лешеве бацили у велике јаме и посипали крећом.“²⁵ Ноћу 10/11. јула 1941. године усташе су похапсиле све православне свештенике са породицом, њих седам, и пребацили у логор у Славонској Пожеги.²⁶ Цркве су затворене, а претходно опљачкане. Из извјештаја Равнатељства за јавни ред и сигурност НДХ од 26. јула 1941. године јасно је видљиво да су „учени људи“ непожељни: „У Независној Држави Хрватској има још 2.204 учитеља и учитељница грчкоисточне вјере, те министарство наставе предлаже њихово отпремање у сабирне логоре.“²⁷ Усташе су најприје хапсиле угледније Србе, а потом и све остале Србе.²⁸ Августа 1941. године из Босанске Дубице и околних села усташе су у православну цркву у Хрватској Дубици затворили 740 Срба.²⁹ Већина их је убијена маљевима и ножевима. Крајем 1941. године и почетком 1942. године усташка војска „напада“ села Божићи, Скључани, Фурде, Кадин Јеловац, Котурови затим села у Равни: Драксенић, Демировац и Међећа, и она села покрај пута Дубица-Приједор.³⁰ Села су опљачкана и спаљена, много људи је убијено на најзверскији начин, док се преостало становништво склонило у збјегове по Просари и Козари.

²⁴ Izjava Marice Miljatović od 7. 2. 1943: *Masovna hapšenja u srezu Bosanska Dubica* u: Vladimir Dedijer, Anton Miletić, *Proterivanje Srba sa ognjišta 1941-1944*, Beograd 1989, 232-233.

²⁵ Izjava Đure Miljevića od 27.11.1943: *Srbe iz Bosanske Dubice su pobili, bacili u jamu i posuli krećom* u: Vladimir Dedijer, Anton Miletić, *Proterivanje Srba sa ognjišta 1941-1944*, Beograd 1989, 533-534.

²⁶ Прото Славко Вујасиновић, *Манастир Мошћаница*, Бања Лука 1993, 20.

²⁷ Antun Miletić, *Koncentracioni logor Jasenovac*, Jagodina 2007, 41.

²⁸ Izjava Marice Miljatović od 7.2.1943: *Masovna hapšenja u srezu Bosanska Dubica* u: Vladimir Dedijer, Anton Miletić, *Proterivanje Srba sa ognjišta 1941-1944*, Beograd 1989, 232.

²⁹ Динко Давидов, *Тошални јеноцид, Независна Држава Хрватска 1941-1945*, Београд 2013, 214.

³⁰ Прото Славко Вујасиновић, *Манастир Мошћаница*, Бања Лука 1993, 22.

Душан Личина у свом исказу пред Земаљском комисијом Хрватске за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача од 19. маја 1945. године наводи да је до маја године 1942. године у три наврата по неколико дана затваран.³¹ Заједно са њим је увијек било око 30 православаца, углавном интелектуалаца из Босанске Дубице. Полиција је вршила ова затварања по налогу усташког табора, на чијем челу је био Церић-бег из Босанске Дубице.³²

Милош Васић наводи да су 29. маја 1941.³³ године усташе блокирале Дубицу те сво српско становништво одвели у сабирни логор на жељезничкој станици у Дубици:³⁴ „U logoru na željezničkoj stanici Dubice bilo je tako prikupljeno nekoliko hiljada Srba, muškaraca i žena, a odavde su upućeni u logore Jasenovac i Staru Gradišku. Među upućenima u logore Jasenovac i Staru Gradišku nalazila se sva inteligencija iz Dubice i okolnih sela, učitelji i učiteljice, trgovci, opštinski nameštenici i tako dalje, tj. svi oni koji su nesposobni za fizički rad. Prema obaveštenjima u logorima je već za nekoliko meseci poumiralo od bolesti i gladi oko 60% odvedenih iz sabirnog logora u Dubici.“³⁵ Миро Балабан наводи да су 30. маја 1942. године усташе претрпјеле велики губитак у борби у Равни.³⁶ Ноћу 30/31. маја, као одмазду, започели су хапшење српских породица у Босанској Дубици: „У прво вријеме ставили су нас у просторије тадашњег дома културе. Било је око три стотине људи и жена са дјецом. Људи су вршили нужду ту у просторијама. Ми смо заузимали само пола дома културе и стално су нас гурали према зидовима, тако да смо били густо натрпани, иако је још било слободног простора. Хтјели су и на овај начин да нас малтретирају и муче.“³⁷ Након три дана ова група Срба отпремљена је у логор у Стару Градишку, гдје је извршена „класифика-

³¹ Antun Miletić, *Koncentracioni logor Jasenovac*, Knjiga III, Beograd 1987, 506.

³² Ibid, 507.

³³ Izjava Miloša Vasića od 12.4.1943: *Srbi iz Bosanske Dubice odvedeni su u logore u Jasenovac i Staru Gradišku* u: Vladimir Dedijer, Anton Miletić, *Proterivanje Srba sa ognjišta 1941-1944*, Beograd 1989, 381-382; Прим. аут. - Васић вјероватно мисли на 1942. годину јер 1941. није постојао логор.

³⁴ Прим. аут. - односи се на жељезничку станицу у селу Церовљани код Хрватске Дубице.

³⁵ Izjava Miloša Vasića od 12.4.1943: *Srbi iz Bosanske Dubice odvedeni su u logore u Jasenovac i Staru Gradišku* u: Vladimir Dedijer, Anton Miletić, *Proterivanje Srba sa ognjišta 1941-1944*, Beograd 1989, 381-382.

³⁶ Миро Балабан, *Хапшење Срба у Босанској Дубици маја 1942*, Козара у народнослободилачком рату, књига трећа, Београд 1971, 601.

³⁷ Ibid, 602.

ција по групама,³⁸ међу њима и породица Босанац.³⁹ Бранко, Даница, Срђан, Немања, Дивна и Љиљана спроведени су у логор Стара Градишка.⁴⁰ На *Списку од 194 Србина који су у 1942. упућени у логор Стара Градишка* налазе се, под редним бројевима 146, 147, 148, 149, 150, 151, чланови ове породице.⁴¹ Даница је у овом логору касније убијена⁴² а Бранко је одведен у логор III - Циглана.⁴³ Душан Личина наводи да је 24. јуна 1942. године у групи са њих десет пребачен камионом из Старе Градишке на колодвор у Окучанима.⁴⁴ У тој групи, поред осталих, Личина наводи и учитеља Босанца из села Моштаница, са женом и троје дјеце. Из Окучана су пребачени у Јасеновац. „Stigavši u Jasenovac pristupili smo pred komisiju koja nas je preuzimala. Tu je bio tada nadporučnik Majstorović, za njega sam saznao da mu je to krivo ime, te da

³⁸ Ibid, 603.

³⁹ Прим. аут. - Анализирајући списак ухапшених који наводи Миро Балабан у тексту: *Хайшење Срба у Босанској Дубици маја 1942.* и списак који наводи Антун Милетић (*Koncentracioni logor Jasenovac*, Knjiga I, Beograd 1986 , 544-546) дошло се до закључка да је у овој групи ухапшених и породица Босанац. „Деца су са својим родитељима на јасеновачко стратиште допремана разним транспортним средствима, највише железничким теретним вагонима, затим камионима и запрежним колима. Са Козаре и околних славонских села, пред усташким пушкама, деца су гоњена у дугим пешачким колонама“ - Драгоје Лукић, *Bili su samo deca*, Laktaši-Beograd 2000, 4.

⁴⁰ „На лијевој обали Саве, насупрот Босанској Градишки, стоји и данас комплекс зграда опасан високим зидом. То је некадашња тврђава Стара Градишка. Када је 1941. године створена тзв. Независна Држава Хрватска, или скраћено НДХ, тражени су услови за отварање бројних концентрационих логора. Јер, усташе су још у емиграцији створиле организационе схеме за подизање логора. Научили су то од својих покровитеља, талијанских фашиста и њемачких нациста“ - *Otpor u logoru Stara Gradiška*, Jasenovac 1980, 11.

⁴¹ Antun Miletić, *Koncentracioni logor Jasenovac*, Knjiga I, Beograd 1986 , 544-546.

⁴² Прим. аут. - Као мјесто смрти чланова породице Босанац у различитим изворима се наводи различито мјесто. Нпр. код Драгоја Лукића у књизи *Били су само деца* на стр. 163 као мјесто смрти наводи се Јасеновац - Стара Градишка; код Душана Д. Самарџије у књизи *Босанскодубичко њодручје у НОР-у...* на стр. 564 се као мјесто смрти наводи Јасеновац; код Антуна Милетића у књизи *Убијени у концентрационом логору Јасеновац* на стр. 523 се као мјесто смрти за дјецу наводи Стара Градишка; на сајту Јавне установе „Спомен-подручје Јасеновац“ као мјесто смрти за Бранка и дјецу се наводи Јасеновац, док за Даницу стоји Стара Градишка (приступ сајту <http://jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=7618> дана 30. 1. 2019).

se zapravo zove Filipović, a bio je prije Franjevački sveštenik i navodni sin nekog advokata iz Vinkovaca. Nadalje u komisiji je bio Matković Ljubo i nadporučnik ing. Pičili, zatim Ljubo Miloš. Ova komisija u zajednici sa još nekoliko ustaških podoficira i vojnika vršila je preuzimanja na taj način, da je preispitivala dovedene ljude koji su sposobni za rad, a koji ne. Za rad sposobni odvedeni su u grupu 3c, dočim su svi ostali još istog dana likvidirani u tzv. 'Zvonari'.⁴⁵ Даље Личина наводи да су неколико дана након доласка у логор Јасеновац покупљене све жене и одведене назад у Стару Градишку. Међу њима су и све горепоменуће учитељице, те је за њих касније чуо да су умрле у том логору.⁴⁶

У Логору III - Циглана

„У Независној Држави Хрватској било је много логора за Србе и у свакоме од њих је било и деце, а посебан логор за децу у Јастребарском се памти као јединствени у свету, најстравичнија творевина НДХ. Деца са Козаре спровођена су у усташке логоре током и после немачко-усташко-домобранске офанзиве на Козару, која је врло организовано почела 10. јула 1942. године и трајала педесет дана. Рачуна се да је током тих операција скоро 70.000 становника Козаре подигнуто из својих домова и да је међу њима било до 24.000 деце. Деца која нису страдала за време непријатељских напада и борби, или током бежања по планини,

⁴³ У законској одредби о сузбијању насилних кажњивих чина проти држави, појединим особама или имовини од 20. јула 1942. године наводи се: „Поједини чланови обitelji osoba, koje same ili u zajednici s oružanim skupinama narušavaju javni red i sigurnost, ili koje ugrožavaju mir i spokojstvo hrvatskog naroda, ili koje poduzmu kakav nasilni kažnjiv čin proti državi, појединим особама или имовини, као и чланови обitelji od kuće odbjeglih osoba, mogu se uputiti na prisilan boravak u sabirne logore. Ove logore ovlašteno je osnivati Ministarstvo unutarnjih poslova, Ravnateljstvo za javni red i sigurnost u појединим мјестима Независне Државе Хрватске. Члановима обitelji osoba наведених у првој ставци, smatraju se sve one osobe, koje s takvim osobama zajednički žive u kućnoj zadruzi u smislu zakona o zadrugama od 9. svibnja 1889, odnosno žena, roditelji, djeca te braća i sestre osoba, наведених у првој ставци, ukoliko s ovim osobama žive u zajedničkom kućanstvu“ (Antun Miletić, *Koncentracioni logor Jasenovac*, Knjiga I, Beograd 1986, 388-389).

⁴⁴ Antun Miletić, *Koncentracioni logor Jasenovac*, Knjiga III, Beograd 1987, 508.

⁴⁵ Ibid, 508-509.

⁴⁶ Ibid, 511.

отпремљена су у логоре у Јасеновцу, Млаки, Јабланцу, Старој Градишкој, Новској, Пакленици, Приједору, Сиску...⁴⁷

Бранко и Даница Босанац, фотографије преузете из књиге *Otrgnuti od zaborava*

Никола Николић наводи да су усташе „с народом из дубичког котара дотјерали у логор још четири учитеља, а међу њима и Бранка Босанца, који је одређен за групника 'школе' на тавану.“⁴⁸ Идеја о пресељењу дјеце логораша на таван⁴⁹ потекла је од Слободана Мицића⁵⁰ и Паје Геренчевића те старије групе логораша који су дали све од себе да несрећну дјецу сачувају, да им барем мало одгоде „пут“ у Градину.⁵¹ Слободан је предложио усташу Маричићу „да се дјечи додијеле учите-

⁴⁷ Никола Николић, *Бела марамица, Козарачка дјеца - Јасеновачки лојор*, Београд 2017, 7: поред Бранка Босанца, доведени су и Дико Бијелић, родом из Мостара, Јово Драгичевић и Јово Гаћеша; сагласност за коришћење наведене књиге као извора добијена је од стране издавача ННК Интернационал, Београд, акт за примљен под редним бројем 75-1/19 дана 5. 2. 2019. године.

⁴⁸ Ibid, 46.

⁴⁹ Прим. аут. - Ради се о тавану изнад тзв. Обртне зграде у склопу логора.

љи логораши, како би нешто научила, да не подивљају“,⁵² што је овај на крају и прихватио.⁵³ На тај начин су извучена и дјеца и група учитеља са ризичнијих мјеста у логору. О „боравку“ Бранка Босанца у логору, др Никола Николић пише и у књизи „Јасеновачки логор.“⁵⁴ Дио из саопштења на Међународном научном скупу „Геноцид над Србима у Другом светском рату“ одржаном у САНУ 23-25. октобра 1991. године у Београду објавио је Драгоје Лукић у својој књизи *Bili su samo deca*:

„Pored ranijih objekata i šest izgrađenih baraka koji su sačinjavali centralni dio jasenovačkog logora III podignuta je i jedna velika nadstrešnica koju su logoraši nazivali 'Sedmica'. U taj prostor, u ljeto 1942. dotjerano je između 2.800 i 3.500 djece najviše sa Kozare, ne računajući onu koju su u masama sa materama direktno tjeerali na Gradinu. Već krajem avgusta taj broj se smanjio na oko 700, i gotovo svi su bili smješteni u 'Sedmicu' u najteže moguće uslove. Od ove skupine, prva grupa djece likvidirana je na nasipu, a ostatak živih kostura u Gradini. U 'Sedmici' se pojavio tifus (pjegavac) i on se tako brzo širio među djecom da smo svakog jutra nalazili na desetine mrtvih. U nastojanju da bar one koje nije zahvatio tifus smjestimo negdje pod krov, uspjeli smo preko inženjera Havličeka da oko 400 djece sklonimo na velike tavane 'obrtne zgrade'. Uprava

⁵⁰ Слободан Мицић, поријеклом из Јање код Бијељине, један од првих логораша, групник. Његова група имала је шест барака. Кад га је др Никола Николић упитао ко одлучује о броју логораша који иду на ликвидацију, одговорио је: „Никад логор не смије пет дана бројати више од 2.500 особа. Чим се накупи 3.000, чим у канцеларији бројно стање износи толико, у року од 5 дана мора се поклати 500 људи. Ако се број попне нпр. до 8.000, мора се тада у року од 5 дана ликвидирати 5.500 људи“ – Др Никола Николић, *Јасеновачки логор*, Београд 2015, 438.

⁵¹ Никола Николић, *Бела марамуца, Козарачка дјеца - Јасеновачки логор*, Београд 2017, 43.

⁵² Ibid, 45.

⁵³ „Како сада, питали смо се, оправдати пред усташама опстанак дјеце у том логору безувјетног уништења? Дјеца немају снаге да, исцрпљена глађу и болестима, крећу на рад под батинама криминалаца и агената. Могли смо покушати само једно: оправдати њихово постојање у логору потребом 'образовања'! Сватко је од нас, дакако, знао да је то за прилике у јасеновачком логору смрти врло слабо, никакво оправдање. Тко да у то вријеме, када се радило о голом опстанку десетака милијуна људи, још мисли на образовање?“ – Никола Николић, *Бела марамуца, Козарачка дјеца - Јасеновачки логор*, Београд 2017, 47.

logora je dozvolila da osam učitelja-zatočenika rade sa djecom i 'nešto uče'. Za 'grupnika škole' postavljen je Branko Bosanac. Polovinom septembra 1942. u 'dječiju koloniju' došli su Luburić, Matković, Miloš, Maričić i drugi da vide kako se postupa sa djecom. Ja sam bio zadužen da vršim liječničku službu u logoru III uključujući i 'tavane' gdje su se nalazila djeca. Idući po glibu jasenovačkog logora imao sam osjećaj da hodam po najdubljem dnu ljudske nesreće i ljudskog pada. Broj djece već je bio sveden na oko 300. Procijenio sam da, ako se djeci brzo ne pomogne, svi će pomrijeti. I tek što smo uspjeli da jače i otpornije dječake rasporedimo kao šegrte u lančaru, kolariju, kovačnicu, električnu centralu, ekonomiju, berbernicu i druge pogone, učitelji su 14. oktobra 1942. dobili poziv da svu djecu dovedu pred zapovjedništvo. Znali smo šta to znači. Oko 150 djece ustaše su povezale žicom i skelom preko Save preveli na stratište Gradine. Poslije dva dana pokupljena su i ostala djeca i sa 15 zaprežnih kola odvučena na stratište u Gradini. U više navrata ustaše su vršile raciju po radionicama, hvatale 'šegrte' i likvidirale u 'Ciglani', na obali Save ili na Gradini. I na kraju 29. oktobra 1942. pokupljen je ostatak djece u logoru III i sa učiteljima poubijan na Gradini.⁵⁵

⁵⁴ Др Никола Николић, лекар по занимању, Хрват, поријеклом из Загреба, био је логораш логора III - Циглана у периоду јул 1942. - фебруар 1943. године. Обављао је функцију логорског лекара те је због тога имао слободан приступ свим „одјељењима“ логора. У књизи *Јасеновачки логор*, објављеној 1948. године, др Николић у одјељку под насловом „Пут у рај“ спомиње учитеља из Мошчанице, Владу Босанца, комунисту, који је са женом и троје дјеце спроведен у Логор III - Циглана. Врло је вјероватно да се управо ради о Бранку Босанцу, с обзиром на то да се на званичним списковима жртава концентрационог логора Јасеновац нигдје не спомиње Владо Босанац, а посебно зато што се у саопштењу на Међународном научном скупу „Геноцид над Србима у Другом светском рату“ одржаном у САНУ 23-25. октобра 1991. године у Београду (објавио Драгоје Лукић у својој књизи *Били су само деца* 2000. године) децидирано говори о страдању Бранка Босанца. Такође је извјесна промјена у називу Мошчаница/Моштаница, као и у броју његове дјеце, исто као и у наводу Изудина Чаушевића (Izudin Čaušević, *Ustaška vlast i teror na Kozari 1941-1942. godine*, Kozara u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji (1941-1945): radovi sa naučnog skupa održanog na Kozari (Mrakovica) 27. i 28. oktobra 1977, 107).

⁵⁵ Драгоје Лукић, *Bili su samo deca*, Laktaši-Beograd 2000, 211-212.

Бранко Босанац са породицом, ЈУСП Доња Градина: ЗФ-10388/194

У октобарским ликвидацијама дјеце 1942. године учитељи су проживјели страшне тренутке, сазнавши да ће дјеца бити одведена у Градину. Покушали су сакрити од дјеце свој бол и разочарење, али су се до краја трудили да било кога од њих сакрију од усташа. „Лице честитог Бранка Босанца задрхта. Толико, те су му се рашириле зјенице, да су му иначе његове плаве очи сасвим поцрниле. Руке су му се стале трести, а из отворених очију незадрживо потекоше сузе.“⁵⁶ Међутим, и даље је тјешо дјецу да ће све бити у реду са њима.⁵⁷

О покољу дјеце у 1942. години Земаљска комисија Хрватске за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача је на основу изјава више свједока, а посебно Јосипа Стазића⁵⁸ из Загреба те Светозара Јовановића из Осиека, „утврдила ово злочинство“:

„Kroz čitavu godinu 1942. vrvio je logor III-C od djece, koja su dovedena u Jasenovac zajedno sa svojim roditeljima. Koncem ljeta 1942. opazio je Luburić, da se mnogo djece nalazi na tavanima radionica i po zatočeničkim barakama, te je naložio ustašama, da pregledaju cijeli logor i pokupe svu djecu. Tako se otkrilo da se u logoru nalazi preko 400 djece muške i ženske u dobi od 4-14 godina. Luburić se posavjetovao sa svojim 'oficirima' te je - na veliko čudo svih zatočenika - dao svu tu djecu registrirati i smjestiti u posebne prostorije. Našao je među zatočenicima nekoliko učitelja i učiteljica, pa ih je zadužio, da uče djecu čitanju, pisanju i pjevanju. Tako je taj mali 'dječji dom' postao jedina radost svih zatočenika. Njihovo veselje nije dugo trajalo. Matković Ivica, Kapetanović i Slišковић Ivan nisu bili zadovoljni rezultatima u odgoju djece; činilo im se, da odgoj ne napreduje dovoljno u ustaškom duhu, a osim toga ustanovili su, da su ta djeca većinom srpska ili židovska. Kad je Luburić stigao u Jasenovac, prijavili su mu stvar, pa je odredio, da se sva ta djeca, koja su i onako bila na teret opskrbnog budžeta, pobiju. Ustaše su tu djecu

⁵⁶ Никола Николић, *Бела марамица, Козарачка дјеца - Јасеновачки логор*, Београд 2017, 86.

⁵⁷ „Није ништа, дјецо, умро нам је један наш колега учитељ, па нам га је жао“ - Никола Николић, *Бела марамица, Козарачка дјеца - Јасеновачки логор*, Београд 2017, 86.

⁵⁸ Више о Јосипу Стазићу у књизи: Никола Николић, *Бела марамица, Козарачка дјеца - Јасеновачки логор*, Београд 2017.

odveli u grupama od 60-80 u bradinu, gdje su ih Cigani zaklali i zakopali.“⁵⁹

О наведеној „школи за дјецу“ унутар самог логора др Никола Николић наводи:⁶⁰

„Дјечије одјељење се налазило између парне дезинфекције инг. Хавличека и бријачнице старог Мусафије и неког магазина. Владо⁶¹ је преузео 'просвјетивање' те несретне дјеце, коју су нешто касније поклали. Људска нада изазвала је неки оптимистички стимул код учитеља, оно проклето 'можда', да се може спасити из овог пакла. Све је чинио што би могло бити од користи, да се дио козарачке дјеце спаси.“⁶² Својски и мушки помагали су му у томе Слободан Мицић, Узелац и други комунисти и антифашисти, често стављајући свој живот на врх усташког ножа.“⁶³

У књизи *Бела марамуца, Козарачка дјеца - Јасеновачки логор* Никола Николић наводи да су се „големе масе народа сручиле с Козаре крајем љета 1942. у свети пакао јасеновачки.“⁶⁴ У одјељку под називом „Остоја“ Николић пише о доласку тринаестогодишњег Остоје у ло-

⁵⁹ Zemaljska komisija Hrvatske za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, *Zločini u logoru Jasenovac*, Zagreb 1946, 59-60. Прим. аут. - „брадину“ вјероватно је требало да стоји „Градину“.

⁶⁰ Према наводима из овог одјељка књиге, у концентрациони логор Јасеновац Бранко Босанац је доведен у септембру 1942. године и распоређен у групу III-Ц - Nikola Nikolić, *Jasenovački logor smrti*, Sarajevo 1948, 133.

⁶¹ Види фусноту 20.

⁶² „Драга моја дјецо! Уприте све своје снаге, јер нам је то, чини се, једини начин да успијемо преварити онога разбојника, па да нас, можда, пошаље из овог пакла негдје на економију“ - молио их је, шапћући и у сузама, „групник“ те школе на тавану, учитељ Бранко Босанац, када је Лубурић са Матковићем Милошем и Маричићем кренуо према њима. Дјеца су била исцрпљена од глади, мршава, али их је њихов учитељ молио да буду усправни и чврсти, да их овај крвник не би отјерао у Градину. Никола Николић, *Бела марамуца, Козарачка дјеца - Јасеновачки логор*, Београд 2017, 48.

⁶³ Dr Nikola Nikolić, *Jasenovački logor smrti*, Sarajevo 1948, 134.

⁶⁴ Никола Николић, *Бела марамуца, Козарачка дјеца - Јасеновачки логор*, Београд 2017, 103.

гор и страдању његове породице у Градини, на насипу и у логору III-Ц.⁶⁵ Овог дјечака плавих очију су учитељи Стазић и Босанац покушали да сачувају од усташа те су га пребацили у радионицу код поузданих другова. „Требало би га спасити, јер је то прави талент. Нека племени-тост зрачи из тога дјетета, другови“ – кроз сузе је говорио учитељ Бо-санац.⁶⁶ Нажалост, нису успјели у томе. Остоја је заклан у Градини.⁶⁷

Др Никола Николић износи и Бранкове патње за својом породи-цом: дјецом и супругом, као и његов инстинкт да ће убрзо бити са њима. Бранко је уочи свог посљедњег овоземаљског дана имао осјећај да одлази својој породици. Посљедње ријечи које је упутио својим сапатницима у логору пред сам полазак у смрт биле су: „Јесте ли видјели! Мој инстинкт! Одлазим опет у новоосвојени мој рај! Жалим вас, браћо, што ви остајете у овом паклу! А шта можеш! Збогом!“⁶⁸

Умјесто закључка

Потресна судбина ове породице заслужује да, у времену реви-зионизма који се дешава у Хрватској, буде примјер и доказ да се исти-тина не може сакрити. Надгробна плоча⁶⁹ која је подигнута њима у помен, у граду Пакрацу, засметала је. Дневни лист Информер 21. феб-руара 2018. године наводи: „Власти у Хрватској одлучиле су да пре-копају гробове Срба које су усташе побиле у Јасеновцу, јер их нико већ годинама не одржава. Локалне комуналне службе у Пакрацу већ су на споменике Србе закланих у логорима смрти полепиле обавештења да се та гробна места сматрају напуштеним и да ће бити додељена дру-гима на коришћење.“⁷⁰ Овај лист посебно истиче да хрватске власти немају милости ни према гробницама које чувају успомену на читаве породице са дјецом „које су сурово затрпе у Јасеновцу“.

⁶⁵ Ibid, 103-107.

⁶⁶ Ibid, 103.

⁶⁷ Ibid, 107.

⁶⁸ Ibid, 134-135.

⁶⁹ Дневни лист *Информер* наводи да је надгробну плочу послѣ рата подигао Бранков отац.

(Преузето са сајта Informer.rs.)

* * *

Породица Босанац није избрисана из сјећања, а њена трагедија свједочи о голготи српског народа и укоријењеној мржњи према Србима и свему српском, па су се на најзвјерскије начине убијала и дјеца.

⁷⁰ <<https://informer.rs/vesti/drustvo/370699/uzas-hrvati-iskopavaju-grobove-srba-ubijenih-jasenovcu-ustasama-smetaju-posmrtni-ostaci-zaklanih-pobijenih-logorima-ndh>> „На православном гробљу у Пакрацу на споменицима се масовно лепе обавештења да ће гробови бити прекопани и додељени другима на коришћење, јер их, наводно, нико не одржава. Међу њима су и читаве породице које су поклане у Јасеновцу. Примера ради, обавештење је залепљено и на гробницу у коју је сахрањена цела српска породица Босанац из Козарске Дубице, чији су свих шест чланова убијени у Јасеновцу 1942. године. Тада су усташе заклале Бранка, који је тада имао 36 година, његову годину дана млађу супругу Даницу и њихово четворо деце Срђана (11), Немању (8), Дивну (4) и Љиљану (2).

Босанац Бранко, 1906-1942.

Босанац Даница, 1907-1942.

Босанац Немања, 1934-1942.

Босанац Срђан, 1936-1942.

Босанац Дивна, 1938-1942.

Босанац Љиљана, 1940-1942.

Извори

- ЈУСП Доња Градина, Збирка фотографија
- Dr Chava Baruch, *An age appropriate Approach to Teaching About The Holocaust*, lecture, 17. 5. 2013, Kozarska Dubica.
- <<http://jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=7618>>
- <<https://informer.rs/vesti/drustvo/370699/uzas-hrvati-iskopavaju-grobove-srba-ubijenih-jasenovcu-ustasama-smetaju-posmrtni-ostaci-zaklanih-pobijenih-logorima-ndh>>

Литература

- Група аутора, *Otrgnuti od zaborava: prosvjetni radnici Bosne i Hercegovine poginuli u narodnooslobodilačkom ratu i kao žrtve fašističkog terora*, Sarajevo 1983.
- Прото Славко Вујасиновић, *Манастир Моштаница*, Бања Лука 1993.
- Душан Д. Самардџија, *Bosanskodubičko područje u NOR-u 1941-1945*, Bosanska Dubica 1984.
- Прото Славко Вујасиновић, *Срби као птице*, Бања Лука 1994.
- Драгоје Лукић, *Bili su samo deca*, Laktaši - Beograd 2000.
- Izudin Čaušević, *Ustaška vlast i teror na Kozari 1941-1942. godine*, Kozara u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji (1941-1945): radovi sa naučnog skupa održanog na Kozari (Mrakovica) 27. i 28. oktobra 1977.
- Dr Nikola Nikolić, *Jasenovački logor smrti*, Sarajevo 1948.

- Др Никола Николић, *Јасеновачки логор*, Београд 2015.
- Драгослав Алексић, *Кнежопоље и Кнежопољци у прошлости и садашњости*, Босанска Дубица 1931.
- Antun Miletić, *Koncentracioni logor Jasenovac*, Knjiga I, Beograd 1986.
- Antun Miletić, *Koncentracioni logor Jasenovac*, Knjiga III, Beograd 1987.
- Antun Miletić, *Koncentracioni logor Jasenovac*, Jagodina 2007.
- Antun Miletić, *Ubijeni u koncentracionom logoru Jasenovac 1941-1945*, Jagodina 2011.
- Zemaljska komisija Hrvatske za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, *Zločini u logoru Jasenovac*, Zagreb 1946.
- *Козара у Народноослободилачком рату*, књига трећа, Београд 1971.
- *Козара у НОВ*, Приједор 1980.
- Dr Ljubo Mihić, *Kozara: Priroda-čovjek-istorija*, Novi Sad 1987.
- Branko Babić Slovenac, *Ljudi i bitke na Kozari*, Banja Luka - Prijedor 1982.
- *Otpor u logoru Stara Gradiška*, Jasenovac 1980.
- Drago Šormaz, *Obraz*, Beograd 2004.
- Dragoje Lukić, *Bili su samo deca*, Laktaši-Beograd 2000.
- Vladimir Dedijer, Anton Miletić, *Proterivanje Srba sa ognjišta 1941-1944*, Beograd 1989.
- Никола Николић, *Бела марамица, Козарачка дјеца - Јасеновачки логор*, Београд 2017.
- Динко Давидов, *Тотални геноцид, Независна Држава Хрватска 1941-1945*, Београд 2013.

Tanja Tuleković

The martyrdom of the Bosanac family

The evidence of ustaše's crime of genocide committed against the Serbs, the Jews and the Romani peoples under the Independent State of Croatia, specifically in the Jasenovac concentration camp including Donja Gradina as its main execution field, is, among other historical elements, enshrined in the individual destinies, the ordeals of individuals and families, whose lineages have been extinguished forever. The Bosanac family from Bosanska Dubica, two spouses, both teachers, together with their four children were taken away, into the camp, where they were shortly afterwards all executed. Their tragic faith, along with the photographs and data that was preserved, prompts all forthcoming generations to utilize academic approach and add a scientific narrative to the individual destinies of those who perished. As Chava Baruch argued in a lecture in 2013, it is "of essence to answer these three questions: what, how, and why these things happened. The killings and the death are only the end of these stories. They are not initial events. Using person oriented narratives, we have to see these processes in their entirety, starting with the lives of the people in question well before the war, in their own words. Alas, when the war came, all those lives were uprooted."